

Abstrakt wniosku RPO do TK o stwierdzenie niezgodności z Konstytucją RP ustawy o świadczeniu pieniężnym przysługującym osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonych w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR - 26 października 2007 r.

1. Przedmiot wniosku

Skierowany do Trybunału Konstytucyjnego wniosek dotyczy stwierdzenia niezgodności art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 31 maja 1996 r. o świadczeniu pieniężnym przysługującym osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonym w obozach pracy przez III Rzeszę i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich z art. 2 oraz art. 32 Konstytucji RP.

Zakwestionowane przepisy ustawy regulują szczegółowo pojęcie represji polegającej na deportacji (wywiezieniu) do pracy przymusowej określając:

- po pierwsze - że wywiezienie do pracy przymusowej powinno trwać co najmniej 6 miesięcy,
- po drugie - że deportacja powinna nastąpić z terytorium państwa polskiego w granicach sprzed 1 września 1939 r.,
- po trzecie - że wywiezienie do pracy przymusowej powinno nastąpić na terytorium III Rzeszy i terenów przez nią okupowanych w latach 1939-1945 oraz na terytorium ZSRR i terenów przez niego okupowanych w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r. oraz po tym okresie do końca 1948 r. z terytorium państwa polskiego w jego obecnych granicach.

2. Istota stanowiska Rzecznika Praw Obywatelskich

Celem ustawy jest przyznanie uprawnienia do świadczenia pieniężnego obywatelom polskim, którzy podczas drugiej wojny światowej i w okresie powojennym poddani zostali represjom w postaci deportacji do pracy przymusowej. Deportowane do pracy przymusowej osoby poddane były represjom niezależnie od kryterium miejsca, z którego nastąpiła deportacja, albo do którego nastąpiła deportacja. Tak więc okoliczność deportacji, rozumianej jako wywiezienie do pracy przymusowej na okres przekraczający 6 miesięcy powinna być uznana za cechę prawnie relewantną w świetle przepisów ustawy oraz uzasadniać przyznanie świadczenia pieniężnego takim osobom. W związku z tym należy uznać, że przyjęty w ustawie sposób określenia przesłanek uprawniających do świadczenia pieniężnego nie ma charakteru relewantnego, ponieważ obok podstawowego warunku (wywiezienia do pracy przymusowej na okres przekraczający 6 miesięcy) wprowadzone zostały warunki dodatkowe, uzależniające prawo do świadczenia od miejsca zamieszkania na terytorium Polski bezpośrednio przed deportacją oraz od miejsca wykonywania pracy

przymusowej, które powinny znajdować się na terytorium III Rzeszy i terenów przez nią okupowanych lub Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i terenów przez niego okupowanych. Kryteria te nie dotyczą szczególnych warunków represji, związanej z deportacją, lecz odnoszą się do miejsca zamieszkania oraz miejsca wykonywania pracy przymusowej. Trudno jest wykazać, by waga interesu, któremu ma służyć zróżnicowanie sytuacji osób deportowanych, pozostawała w odpowiedniej proporcji do wagi interesów naruszonych wskutek nierównego traktowania podmiotów podobnych. Ograniczone możliwości finansowe państwa, którego budżet obciążony jest realizacją świadczeń określonych w ustawie, nie mogą prowadzić do stanowienia regulacji prawnych arbitralnie pozbawiających niektóre grupy obywateli prawa do tych świadczeń.

Skutkiem stosowania zakwestionowanych przepisów są sytuacje, w których obywatele polscy pozbawieni są prawa do rekompensaty z racji tego, że deportowani zostali spoza terytorium Polski lub zostali wywiezieni do pracy przymusowej z dala od swego miejsca zamieszkania, lecz przesiedlenie odbyło się w granicach terytorium państwa polskiego z 1 września 1939 r. Przepis ten prowadzi nie tylko do dyskryminacji tych kategorii deportowanych, lecz także do naruszenia zasady sprawiedliwości. Dokonano w tym zakresie arbitralnego zróżnicowania sytuacji prawnej osób poddanych szczególnemu rodzajowi represji w postaci wywiezienia do pracy przymusowej na okres przekraczający 6 miesięcy. W kontekście historycznych realiów wykonywania pracy przymusowej na rzecz III Rzeszy i ZSRR można zatem mówić o niesprawiedliwym traktowaniu takich osób deportowanych, które znajdując się w takiej samej sytuacji faktycznej, pozbawione zostały prawa do rekompensaty z powodu miejsca zamieszkania lub miejsca wykonywania pracy przymusowej.

W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich dokonany przez ustawodawcę wybór kryterium w postaci deportacji do pracy przymusowej z ograniczeniem, iż deportacja ma nastąpić z terytorium państwa polskiego i poza jego granice stanowi naruszenie konstytucyjnych zasad równości i sprawiedliwości społecznej.

3. Uwagi dodatkowe

Trybunał Konstytucyjny postanowieniem z dnia 24 października 2001 r. (SK 10/01, OTK Z.U. Nr 7/2001, poz. 225) umorzył postępowanie ze skierowanych do łącznego rozpoznania dwóch skarg konstytucyjnych dotyczących stwierdzenia niezgodności art. 2 pkt 2 ustawy z art. 32 Konstytucji RP. Regulacja zaskarżonego art. 2 pkt 2 ustawy stała się podstawą do odmowy przyznania prawa do świadczeń pieniężnych z tytułu pracy przymusowej na rzecz III Rzeszy. W jednym przypadku

odmowa była uzasadniona tym, że deportacja do pracy przymusowej nastąpiła z Jerpmina (okręg homelski), a więc z terytorium ZSRR. Z kolei w drugim przypadku prawa do świadczenia pieniężnego odmówiono z uwagi na to, że miejsce wykonywania przymusowego zatrudnienia położone było na terytorium Polski sprzed dnia 1 września 1939 r.

W uzasadnieniu tego postanowienia Trybunał Konstytucyjny uznał, że sformułowany w skardze konstytucyjnej zarzut naruszenia jedynie określonej w art. 32 Konstytucji RP zasady równości nie może stanowić podstawy do merytorycznego rozpoznania skargi. Trybunał Konstytucyjny wskazał, że przepisy obowiązującej Konstytucji przewidują a bardzo szeroki katalog wolności i praw człowieka i obywatela, które mogą być wskazane jako wzorce konstytucyjne. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego art. 32 Konstytucji wyraża przede wszystkim zasadę ogólną i dlatego winien być w pierwszej kolejności odnoszony do konkretnych przepisów Konstytucji, nawet jeżeli konstytucyjna regulacja danego przepisu jest niepełna i wymaga konkretyzacji ustawowej. W takim zakresie wyznacza on także konstytucyjne prawo do równego traktowania. Mamy tu do czynienia z sytuacją "współstosowania" dwóch przepisów Konstytucji, a więc nie tylko z prawem do równego traktowania, ale ze skonkretyzowanym prawem do równej realizacji określonych wolności i praw konstytucyjnych. W skardze konstytucyjnej należy powołać oba przepisy Konstytucji, dopiero one wyznaczają bowiem konstytucyjny status jednostki, który przez regulację ustawową lub podustawową został naruszony.

W niniejszej sprawie Rzecznik Praw Obywatelskich zgłosił udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym. W piśmie procesowym Rzecznik Praw Obywatelskich stwierdził, że art. 2 pkt 2 ustawy z 31 maja 1996 r. jest niezgodny z art. 2 oraz art. 32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.